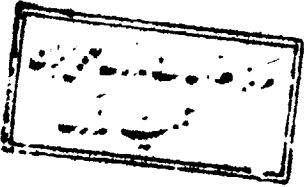

۱۳۷۸ / ۲ / ۲۹

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

شیوه تبلیغ انبیاء اولوالعزم در قرآن کریم

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین جناب دکتر علی شیخ الاسلامی

استاد مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر ولی الله نقی پورفر

نگارش

فاطمه غلامی

1498/2

۲۴۶۱۳ مرداد ۱۳۷۷

«چکیده»

همواره انسان در طول زندگی، سؤالهایی برایش مطرح بوده اینکه برای چه و از کجا آمده؟ و اکنون باید چگونه زندگی کند؟

خدای متعال که انسان را با فطرتی پاک آفرید، فطرتی که مبدأ و مقصدش از او و بسوی اوست اما در این میان موانعی چون جهل و غفلت و یا عناد و غرور، فطرت او را از اصل خویش جدا کرده و اینجا خدای مهربان برگزیدگان خود یعنی پیامبران را فرو فرستاده تا انسان را به آنجایی که تعلق دارد، راهنما باشند. و نیز چون او بندگان را بهتر از هر کس می‌شناخت به فرستادگانش آموخت که آنها را چگونه دعوت نمایند «أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»^(۱)

و البته اگر چه این فرمان به خاتم انبیاء و مرسلین است اما قطعاً همان شیوه‌ای است که دیگر انبیاء نیز داشته‌اند زیرا: الف: هدف تمامی انبیاء طبق آیات قرآن کریم یک چیز بوده چرا که پیامبر اسلام جز به آنچه که انبیای سلف مردم را دعوت می‌نمودند به چیز دیگری دعوت نمی‌نمود.

«و ما ارسلناک من قبلك الا رجالا نوحی الیهم من اهل القرى»^(۲)

ب: و نیز طریقی که مردم معاصر پیامبر اسلام «صلی الله علیه و آله» پیمودند همان طریق اُمم گذشته بوده است
«کذلک فعل الذین من قبلهم فهل علی الرسل الا البلاغ النبیین»^(۳)

پس قطعاً انبیای اولوالعزم نیز باید با بهترین شیوه به تبلیغ پردازند که آن همان شیوه‌ای است که خدای متعال به حضرت رسول فرمان داد.

البته شیوه از نظر اصول و اساس یکی بوده است ولی در فروع و جزئیات با توجه به شرایط مکان و زمان و روحیات مردم و غیره تفاوتی داشته‌اند.

بخش نخست شیوه حکمت است که در دو قسم حکمت علمی یا سخنان حکیمانه و حکمت عملی یا رفتار و سیره انبیاء بیان شده است.

شیوه دوم موعظه حسنه که غالباً در محورهای انذار و تبشیر و تذکر و موارد گوناگون دیگر مطرح شده است سومین شیوه جدال احسن که در دو قسم مطرح شده است جدال لفظی یا علمی که گاهی جنبه روانی هم داشته است. جدال عملی یا جهاد و مقابله که جز در مورد پیامبر اسلام با ارائه معجزاتی از سوی خداوند که در قالب عذاب الهی و نجات پیامبرانش بوده است.

و در مورد پیامبر اسلام «صلی الله علیه و آله» که به حسب ضرورت در قالب مبارزه و جهاد بوده و البته در این هم ایشان از موعظه و اتمام حجت دریغ نکرده‌اند و خلاصه کلام حرف تمام انبیاء دعوت به دین اسلام بوده و تنها دینی که انسان را به مقصد می‌رساند و هر کس باید این پیام را با تمام وجود بگیرد و نیز مبلغ آن باشد.

کلیدواژه‌ها:

تبلیغ - حکمت - موعظه - جدال - انذار - تبشیر - ذکر - حبط عمل - مباحله - عصمت - مشورت - هجرت

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
	مقدمه
	فصل اول: معرفی تبلیغ و مبلغ
۴	تعریف لغوی تبلیغ
۶	۱-۱- تعریف اصطلاحی
۶	جایگاه تبلیغ در قرآن
۱۰	تبلیغ از نظر عُرف اجتماعی و سیاسی
۱۲	تبلیغ از نظر بزرگان دین
۱۳	هدف انبیاء (علیهم السلام) از تبلیغ
۱۵	هدف اصلی ربّانی کردن انسان
۱۷	۲-۱ «ویژگیهای انبیاء»
۱۷	عصمت
۲۳	ویژگی دوم، داناترین مردم
۲۵	صادق در قول و فعل (عامل به علم)
۲۷	رأفت و دلسوزی
۲۹	صبر و گذشت توأم با شجاعت

عنوان

صفحه

فصل دوم: شیوه تبلیغ حضرت محمد «صلی الله علیه و آله» از دیدگاه قرآن

مقدمه.....	۳۴
پیشگفتار.....	۳۸
وضع حکومت.....	۴۰
۱-۲ (حکمت).....	۴۱
شیوه بیان معارف و اصول عقاید.....	۴۲
شیوه بیان قوانین و دستورات الهی.....	۴۴
شیوه انتخاب و دعوت مدعوین.....	۴۵
تعریف لغوی و اصطلاحی.....	۴۹
۱-۱-۲ حکمت علمی.....	۵۰
الف: محور بیان صریح عقاید.....	۵۰
ب: محور دوم استدلال منطقی و فطری.....	۵۲
ج: محور سوم «دعوت آزادانه».....	۵۴
۱-۲-۲ حکمت عملی یا سیره پیامبر صلی الله علیه و آله.....	۵۷
معنی سیره.....	۵۷
۱-۱-۲-۱ جاذبه.....	۵۹
محور اول: ساده زیستی.....	۶۱
محور دوم (محبت و جلب اعتماد).....	۶۳
محور سوم «مشورت».....	۶۶

عنوان

صفحه

۶۹	۲-۱-۲ دافعه.....
۷۱	کناره گیری از مشرکان و کافران یا دعوت سلبی.....
۷۳	۲-۱-۳ هجرت.....
۷۳	هجرت درونی.....
۷۵	هجرت بیرونی.....
۷۷	مسجد پایگاه مهم تبلیغات.....
۷۸	پیمان برادری.....
۸۱	۲-۲ مؤعظه حسنه.....
۸۱	تعریف لغوی و اصطلاحی.....
۸۳	۲-۲-۱ محور «تبشیر».....
۸۴	بشارت به مؤمنان.....
۸۵	بشارت به غیر مؤمنان به عذاب الیم.....
۸۶	۲-۲-۲ محور «انذار».....
۸۷	الف: انذار عمومی:.....
۸۷	ب: انذار خصوصی (مؤمنان).....
۸۸	انذار خصوصی (غیر مؤمنان).....
۹۰	نکته جالب.....
۹۱	«توجه» انذار یا تبشیر؟.....
۹۳	حبط عمل.....

<u>عنوان</u>	<u>صفحه</u>
حبط عمل.....	۹۳
۳-۲-۲ تذکر.....	۹۸
قرآن سراسر ذکر است.....	۱۰۰
۳-۲ جدال احسن.....	۱۰۲
مقدمه.....	۱۰۲
۱-۳-۲ جدال علمی.....	۱۰۶
جدل در رابطه با نبوت پیامبر اسلام.....	۱۰۷
جدل در رابطه با قرآن کریم.....	۱۱۰
جدل در رابطه با انکار معاد.....	۱۱۲
مباهله جدالی دیگر.....	۱۱۵
۲-۳-۲ جدال عملی یا جهاد و مقابله.....	۱۱۶

فصل سوم: شیوه تبلیغ حضرت نوح «علیه السلام»

مقدمه.....	۱۲۱
۱-۳ «حکمت».....	۱۲۳
۱-۱-۳ حکمت علمی یا لسانی.....	۱۲۳
۱- اعلام صریح و وظیفه و مأموریت.....	۱۲۳
۲- بیان صریح و آشکار عقاید و محتوای دعوت.....	۱۲۵
۳- «دعوت همراه با برهان و دلیل منطقی».....	۱۲۶

عنوان

صفحه

۱۲۷	۴- دعوتی آزادانه
۱۲۹	۳-۱-۲ «حکمت عملی»
۱۲۹	۱- سادگی در معیشت:
۱۳۰	۲- توکل بر خداوند:
۱۳۱	رفتار اشراف و مخالفان
۱۳۳	۳-۲ «موعظه حسنة»
۱۳۳	انواع موعظه
۱۳۴	انذار
۱۳۵	تبشیر
۱۳۷	تذکر
۱۳۸	۳-۳ «جدال احسن»
۱۳۸	۳-۳-۱ جدال علمی
۱۴۵	سخن آخر کفار
۱۴۶	جمع بندی دلایل تکذیب و انگیزه و علل بت پرستی
۱۴۷	ادامه دعوت و تبلیغ شبانه روزی نوح علیه السلام
۱۴۹	۳-۳-۲ جدال علمی در قالب عذاب الهی
۱۴۹	استجابات دعای نوح علیه السلام و ساختن کشتی
۱۵۰	استجابات نفرین نوح علیه السلام
۱۵۰	پسر نوح علیه السلام

عنوان

صفحه

آخرین دعای حضرت نوح علیه السلام	۱۵۲
فصل چهارم: شیوه تبلیغ حضرت ابراهیم علیه السلام	
شخصیت حضرت ابراهیم (علیه السلام) از دیدگاه قرآن کریم	۱۵۵
۱-۴ حکمت	۱۵۸
۱-۱-۴ حکمت علمی	۱۵۸
۱- بیان صریح عقاید و رسالت	۱۵۸
۲- برهان و دلیل	۱۵۹
برهان علمی و عملی توأماً	۱۶۰
۳- دعوت آزادانه	۱۶۴
انگیزه بت پرستی و دلایل تکذیب حضرت ابراهیم علیه السلام	۱۶۵
۱-۲-۴ حکمت عملی	۱۶۶
۱- شکستن بتها	۱۶۶
۲- هجرت بسوی خداوند	۱۶۷
درخواست دیدن کیفیت زنده کردن مردگان	۱۶۸
۳- بازسازی کعبه، بنای توحید و خانه مظلومان دنیا	۱۷۰
۴- قربانی و ذبح فرزند (آخرین مأموریت و امتحان الهی)	۱۷۱
۲-۴ موعظه حسنه	۱۷۲
انذار و تبشیر	۱۷۳
استدراج	۱۷۴

عنوان

صفحه

تذکر	۱۷۵
سفارش و توصیه به نماز و زکوة	۱۷۷
توصیه و سفارش حضرت ابراهیم علیه السلام به فرزندان	۱۷۷
۳-۴ جدال احسن	۱۷۸
جدال با قوم و پدر (عموی حضرت ابراهیم (علیه السلام)):	۱۷۸
جدال عملی و علمی	۱۸۰
مجادله با نمرود	۱۸۲
آخرین سخن حضرت ابراهیم علیه السلام	۱۸۶

فصل پنجم: شیوه تبلیغ حضرت موسی علیه السلام

شرح حال و خصوصیات حضرت موسی علیه السلام	۱۸۸
دوران قبل از بعثت	۱۸۹
شجاعت و تعهد	۱۸۹
اولین هجرت	۱۹۱
حیاء و وفای به عهد	۱۹۲
دومین هجرت	۱۹۳
دوران بعد از بعثت	۱۹۳
واحد بودن شیوه تبلیغ انبیاء اولوالعزم	۱۹۳
۱-۵ حکمت	۱۹۴

عنوان

صفحه

- ۱۹۴ ۵-۱-۱ حکمت لسانی یا علمی
- ۱۹۴ ۱-اعلام صریح رسالت و اظهار عقاید
- ۱۹۵ ۲-استفاده از بینات: قسم اول استدلال و برهان
- ۱۹۷ قسم دوم معجزات فراوان
- ۱۹۹ ۵-۱-۲ حکمت عملی
- ۱۹۹ در خواستی حکیمانه
- ۲۰۱ جاذبه و دافعه
- ۲۰۴ برخورد موسی علیه السلام با هارون (خشم و عفو توأماً)
- ۲۰۷ ۵-۲ موعظه حسنة
- ۲۰۷ (عامل به علم)
- ۲۰۸ ۵-۲-۱ انذار فرعون
- ۲۰۹ انذار دروغگویان
- ۲۱۰ انذار به حبط عمل
- ۲۱۱ ۵-۲-۲ «تبشیر»
- ۲۱۱ بشارت دنیوی و اخروی به صابران
- ۲۱۲ امید دادن و پرهیز از یأس
- ۲۱۳ تذکر به نعمتهای الهی
- ۲۱۴ تذکر به ایام الله
- ۲۱۶ ۵-۳ جدال احسن

عنوان

صفحه

۲۱۶	۵-۳-۱ جدال علمی (لسانی).....
۲۱۸	مغلطه فرعون.....
۲۱۹	منطق فرعونیان.....
۲۲۰	۵-۳-۲ نوعی جدال عملی.....
۲۲۱	هجرت و سیر معنوی.....
۲۲۳	فصل ششم: شیوه تبلیغ حضرت عیسی علیه السلام.....
۲۲۴	مختصری از بیانات قرآن درباره حضرت عیسی علیه السلام.....
۲۲۶	شخصیت و مقامش در درگاه خدا.....
۲۲۷	۶-۱ «حکمت».....
۲۲۷	۶-۱-۱ حکمت علمی.....
۲۲۷	۱- بیان صریح رسالت و وظیفه:.....
۲۲۹	۲- «دعوت همراه با دلیل».....
۲۳۰	۳- «دعوت آزادانه».....
۲۳۱	۶-۱-۲ حکمت عملی.....
۲۳۱	تشکیل کادر مرکزی.....
۲۳۴	رفع اختلاف.....
۲۳۶	۶-۲ موعظه حسنه.....
۲۳۶	تصدیق قول و فعل عیسی علیه السلام از سوی خدا.....

عنوان

صفحه

۲۳۸	توصیه و سفارش به نماز و زکات
۲۳۹	انذار مشرکان
۲۴۰	تبشیر بزرگترین بشارت
۲۴۲	۳-۶ جدال احسن
۲۴۲	۱-۳-۶ جدالی علمی و روانی توأماً
۲۴۴	نوعی جدال با حواریون
۲۴۶	۲-۳-۶ جدال عملی و نجات از سوی خداوند
۲۵۱	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ.»^(۱)

از آنجا که هدف اصلی از خلقت انسان، موجودی که خداوند همه چیز را مُسَخَّرِ او قرار داد، عبادت و بندگی خدای متعال است و او همواره در قلب خود او را حس کرده و دنبال او بوده است اما گاهی موانعی بین او و معبودش فاصله افکنده است ولی او همچنان به دنبالش بوده است و خداوند نیز که از روی محبت و دوستی، انسان را آفریده برای اینکه این موانع، میان او و بندگانش فاصله نیفکند، از بین انسانها، برجستگانی را انتخاب نمود که بوسیله دستوراتش، انسان را، به اصل و مبدأ خود، راهنما بوده تا به مقصد که همان مبدئی است که از او بوده‌اند، برسند.

آنچه در پیش رو داریم تحقیقی ناقص و کلی است در این زمینه یعنی این برگزیدگان خدا که پنج نفر از آنان صاحب شریعت و کتاب بوده و بنام انبیاء اولوالعزم خوانده شده‌اند چگونه و با چه شیوه‌ای به این امر مهم یعنی تبلیغ و دعوت مردم بسوی بندگی و عبادت خدای یگانه پرداخته‌اند.

برای رسیدن به این مطلب، از قرآن این کتاب انسان‌سازی که خداوند توسط بهترین و برترین فرستاده‌اش خاتم انبیاء، حضرت محمد «صلی الله علیه و آله» فرستاده، کمک

گرفتیم.

در بررسی آیات پی برده شد که خداوند خود، شیوه کار را به پیامبر اسلام «صلی الله علیه و آله» بیان داشته است که سه شیوه حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن می باشد و چون هدف انبیاء علیهم السلام یک چیز بوده است یعنی ایشان مبلغ دین اسلام بوده اند^(۱) و نیز طریق اُمم گذشته همان طریق مردم معاصر حضرت رسول (ص) بیان شده است پس شیوه انبیاء اولوالعزم نیز در اصل و اساس یک چیز بوده است یعنی همان که خداوند در قرآن به آن امر کرده است می باشد.

حال بر همگان است که با بررسی دقیق در این شیوه ها، از دیدگاه قرآن به قسمتی از وظیفه خود عمل نمائیم چرا که ما نیز به گفته قرآن باید مبلغ دین خدا باشیم تا هم به مقصد نهایی برسیم و هم دیگران را در این راه، در حدّ توان راهنما باشیم.

بعلت کمبود وقت و مشکلات عدیده ای که سر راه قرار داشت، متأسفانه آنطور که دوست داشتم نتوانستم از عهده کار برآیم و بسیاری از اصول و جزئیات که خود اصل و مهم بودند بیان نشده است که انشاءالله دیگر پژوهشگران از این مهم برآیند.

(والسلام علیکم)

۱- اسلام حضرت نوح سوره یونس / ۷۲ - اسلام حضرت ابراهیم سوره بقره / ۱۳۱ - اسلام حضرت موسی سوره یونس / ۸۴ و اسلام حضرت عیسی سوره آل عمران / ۵۲ به نقل از میثاق در قرآن - عبدالکریم بی آزار شیرازی و دکتر سید محمدباقر حجّتی

فصل اول

معرفی تبلیغ و تبلیغ

«تعاریف»

در هر موضوعی تعاریف نقش مهمی دارند بطوریکه می توان گفت اختلاف نظر در بعضی موضوعات، ناشی از تعاریف مختلفی است که برای یک موضوع می شود لذا در نقد و بررسی نظریه های مختلف در موضوعات گوناگون ابتدا باید به تعاریفی که ذکر می شود توجه کنیم.

«تعریف لغوی تبلیغ»

راغب اصفهانی در کتاب معروف و مهم خود بیان داشته است: البلاغ و البلوغ به انتهای هدف و مقصد رسیدن و یا انجام دادن کاری در پایان زمان و مکانی معین می باشد. وی اضافه می کند که بلاغ در معنی تبلیغ نیز هست مثل سخن خداوند متعال "هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ" (۱)

و بلاغ در معنی کفایت و کافی بودن هم هست مانند "إِنَّ فِي هَذَا بَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ" (۲) و "فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ" (۳) یعنی اگر این را نرسانی یا چیزی را که به عهده داری

تبلیغ نکنی در حکم این خواهی بود که گویی چیزی را از رسالتش نرسانده‌ای. (۱)

در اساس البلاغه زمخشری نیز تبلیغ و بلغ را به معنی رساندن آورده است.

در مجمع البحرین نیز آمده است «انّ هذا البلاغاً» ای کفایه موصلة الى البيّنة

و البلاغ: اسم من التبليغ «و ما على الرسول الاّ البلاغ المبین» ای تبلیغ الرسالة

و البلاغ و البلوغ: الاّ نهله الى اقصى الحقيقة و منه البلاغة و الاصل فيه ان يجمع الكلام

ثلاثة اوصاف: صواباً في موضوع اللغة و طبقاً للمعنى المراد منه و صدقاً في نفسه

و البليغ: من يبلغ بلسانه كنه ما في ضميره. (۲)

معانی که برای تبلیغ و مشتقات آن در مجمع ذکر شد تقریباً همان است که در مفردات

راغب آمده است.

در فرهنگ مصادر اللغة و جواهر القرآن نیز تبلیغ به معنی رسانیدن ذکر شده است و

همچنین در معجم مقایس اللغة به معنی رسیدن به چیزی معنا شده است.

فرهنگ لغت انگلیسی آکسفورد پروپاگاندا (تبلیغ) را به معنی اطلاعات، تعلیمات افکار و

اظهارات رسمی آورده است.

و نیز فرهنگ لغت و بستر تبلیغات را به معنای فریب و عوضی جلوه دادن قرار داده

است فرهنگ لغت امریکائی و بستر پروپاگاندا را چنین معرفی می‌کند: تبلیغ عبارت از

روشها و اقداماتی است که برای گسترش عقاید، مسلکها، مطالب مدوّن یا سخنرانیها

جهت نیل به یک هدف سیاسی، مذهبی یا نظامی بکار برده می‌شود. (۳)

۲- مجمع البحرین، فخرالدین الطریحی

۱- مفردات الفاظ قرآن کریم

۳- روابط تبلیغ و هنر - پایان نامه محمد رمضانپور